

УДК 37.018.554

*Л.В. Кравчук**(Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут»)*

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

У статті проведено аналіз еволюції методів та засобів навчання іноземних мов у загальноосвітніх школах України впродовж другої половини ХХ ст., визначено основні напрями використання історичного досвіду іншомовної підготовки учнів; досліджено теоретичний доробок та практичний досвід минулого, розкрито його позитивні та негативні тенденції; виокремлено пріоритетні педагогічні цінності методичної системи шкільної іншомовної освіти.

Ключові слова: методи та засоби навчання іноземних мов, методичний інструментарій, іншомовна підготовка учнів.

Постановка проблеми. Історія методики навчання іноземних мов завжди була орієнтована на пошуки найбільш раціонального методу навчання. Впродовж століть школа накопичила достатньо великий досвід навчання дітей іноземної мови. Кожний метод має свої, властиві йому, позитивні й негативні тенденції і за певних умов володіє об'єктивною цінністю. Проте методи вивчення іноземних мов, завжди були прямо залежні від соціального замовлення суспільства, впливали на мету і зміст навчання, а також на вибір іноземної мови.

Різні історичні періоди розвитку суспільства характеризувалися певними методами навчання: у період Відродження переважав граматико-перекладний метод; у період інтенсивного розвитку капіталізму і міжнародних зв'язків (кінець ХІХ ст.) – прямий та усний метод; у період виникнення технічних засобів навчання — метод програмованого навчання з використанням комп'ютерної техніки. Відсутність знань про історію вітчизняної методики навчання іноземних мов не дозволяє сучасному педагогу об'єктивно використати методичний інструментарій у навчанні учнів, звужує розуміння ним концептуальних засад своєї професійної діяльності.

Саме тому дослідження історичних засад розвитку методики навчання іноземних мов має вагому історико-педагогічну цінність для майбутніх фахівців.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Важливі аспекти досліджуваної проблеми перебувають в колі інтересів видатних українських і зарубіжних вчених (І.Л. Беляєв, Б.В. Бім, Н.Д. Гальськова, Н.І. Гез, І.О. Грузинська, І.О. Зимняя, І.В. Карпов, А.В. Китайгородская, Г.А. Конишева, А.А. Леонтьєв, М.В. Ляховицький, А.А. Миролюбов, С.Ю. Николаєва, Г.В. Рогова, Ю.І. Пассов, В.В. Сафонова, А.М. Щукін, С.П. Шатилов) та ін.

Мета статті: здійснити аналіз еволюції методів та засобів навчання іноземних мов у загальноосвітніх школах України впродовж другої половини ХХ ст., основних напрямів використання історичного досвіду іншомовної підготовки учнів; проаналізувати теоретичний доробок та практичний досвід минулого, розкрити його позитивні та негативні тенденції; виокремити пріоритетні педагогічні цінності методичної системи шкільної іншомовної освіти.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХ століття у школах Радянської України масово використовувався граматико-перекладний метод, метою якого було вивчити граматику, навчитися читати і розуміти тексти іноземною мовою. На уроках іноземної мови учні виконували монотонну роботу — робили граматичні вправи та перекладали тексти на іноземну мову та навпаки. Пояснення граматичного матеріалу здійснювалося на рідною мовою.

Згідно з цим методом, оволодіння мовою здійснювалося через оволодіння граматичним матеріалом. Процес вдосконалення вивченого розумівся як рух від однієї граматичної схеми до іншої. Таким чином, вчитель, що планував курс за цією методикою, передусім думав про те, які граматичні схеми він хоче висвітлити. Потім, відповідно до цих схем, ним підбиралися тексти, із яких виділялись окремі речення, і все це завершувалось перекладом: спочатку з англійської мови на рідну та навпаки.

Головним недоліком цієї методики було те, що учень не набував мовленнєвих навичок, а знання граматики швидко забувалися без її повного розуміння та використання. Окрім

того, такий метод створював ідеальні передумови для виникнення мовного бар'єру. У процесі навчання учень не практикувався у комунікативному мовленні, а комбінував окремі слова за допомогою правил. Такий спосіб вивчення іноземних мов панував у радянських школах у період (1917-1931) і був практично єдиним, за допомогою якого навчали учнів [7, 23].

Основними засобами навчання учнів були підручники та найпростіші візуальні засоби: тематичні картинки, граматичні таблиці. Програваач та інші технічні засоби не використовувалися. Під час уроків переважали в основному пояснювально-демонстраційний стиль навчання, за якого вчитель займав авторитарну позицію. Як правило, навчання було однібічним та передбачало активну мовленнєву позицію лише вчителя.

У 50-ті роки ХХ сторіччя, відповідно до постанов партії і уряду про початкову та середню школи, в радянській школі затверджується свідомо-порівняльний метод навчання іноземних мов, який отримав таку назву в зв'язку з тим, що вивчення іноземної мови передбачалося на основі зіставлення з рідною.

Методологічною основою свідомо-порівняльного методу була марксистська матеріалістична теорія пізнання об'єктивної дійсності. Психологічними витоками методу стали матеріалістичні погляди російських мислителів К.Д. Ушинського, Н.Г. Чернишевського, І.М. Сеченова про детермінованість індивідуально-психічного суспільно-соціальним, про зв'язок мови і мислення, слова і поняття, про роль мови у формуванні свідомості, про залежність пізнавальних можливостей людини від її свідомості.

Лінгвістичне обґрунтування методу здійснив у своїх працях академік Щерба, дослідивши проблеми мови і мовлення, взаємовідношення лексики і граматики, тлумачення слів, активної і пасивної лексики та запропонував ефективні прийоми роботи з текстом на основі лексичного аналізу [4, 247].

Основний принцип свідомо-порівняльного методу полягав у осмисленні правил, а не механічного вироблення навичок, усвідомленого оволодіння мовою. Велику роль відіграв правильний розподіл вправ у часі, що повинно було запобігти інтерферуючому впливу рідної мови, знання, що засвоювалися в результаті виконання власних дій, мотивації діяльності, створення проблемної ситуації і вирішення проблеми.

Основними засобами навчання учнів, як і раніше були: підручники та тематичні картинки, граматичні таблиці, програваач і навіть навчальне кіно. У цей період принцип політехнізації міцно ввійшов у навчальний процес. Для учнів були передбачені навчальні телепрограми, хоча якість таких теле-уроків, у порівнянні з сучасним рівнем розвитку технічних засобів була невисокою.

Свідомо-порівняльний метод відіграв позитивну роль в розвитку вітчизняної методики викладання іноземних мов. Необхідність подальшого вдосконалення цього методу диктувалася суспільно-політичними реаліями, оскільки саме в цей період відбувається встановлення тісних економічних та культурних зв'язків із зарубіжними країнами, виходить постановова Ради Міністрів від 25 травня 1961 року «Про поліпшення вивчення іноземних мов», яка орієнтувала на практичне оволодіння іноземними мовами: вміння розуміти іноземну мову на слух та вільно висловлювати свої думки засобами іноземної мови. Ці вимоги знайшли своє відображення в офіційно прийнятому в нашій країні свідомо-практичному або свідомо-активному методі навчання.

Варто відзначити, що в 60-х роках ХХ ст. з'явилося ще кілька нових методів навчання іноземній мові. Це Релаксопедія та Гіпнопедія, пов'язані з отриманням інформації на підсвідомому рівні та підвищення активності нервової діяльності. Проте, вони так і не знайшли широкого розповсюдження в радянських школах, оскільки, не забезпечували оволодіння мовою, а лише служили засобом запам'ятовування інформації.

Дослідження 70-х років зробили своєрідний переворот у методиці викладання іноземної мови, завдяки працям Г. Лозанова (сугестивний метод, або метод активізації можливостей особистості), Г.А. Китайгородської (емоційно-смісловий метод) І.Ю. Шехтера, (синтез сугестопедичного та свідомо-порівняльного методів), Л.Ш. Гегечкори (сугестокібернетичний метод), В.В. Петрусинського (інтегральний метод прискореного навчання).

Поява аудіо-лінгвального методу, а одночасно з ним – лінгафонних курсів й лінгафонних класів, що значно підвищило рівень викладання іноземних мов у школах. Аудіо-лінгвальний метод був створений Чарльзом Фрізом (1887-1967) та Робертом Ладо (1915) в США ще в 40-50-і роки ХХ ст., проте у вітчизняних школах він набув розповсюдження лише в 70-х р.

Аудіо-лінгвальний метод ґрунтувався на вивченні мови на основі аудіювання та усного спілкування, де наслідувалися готові зразки без опори на мовний досвід, причому основними елементами були носій мови та механічне тренування. Ця методика охоплювала два етапи: на першому здійснювався аналіз зразка, а на другому етапі — його запам'ятовування. Цикл занять за аудіо-лінгвальним методом розпочинався роботою з коротким (4–6 реплік) діалогом, який містив необхідні для засвоєння граматичні структури. Заключним етапом було вивчення діалогу напам'ять. Усі вправи виконувалися усно без будь-якої опори на друкований текст. Темп виконання вправ дуже високий — 20-25 речень за хвилину, а протягом 50-хвилинного уроку — 1000-1500 речень [1, 66].

Основними засобами навчання було аудіювання та ретельно відібраний мовний матеріал. Застосування цього методу вимагало наявності складних засобів навчання: лінгафонних кабінетів або ж програвача чи магнітофону. Звичайно, аудіолінгвальний метод у чистому вигляді не міг використовуватися у вітчизняних школах, оскільки робота з підручником та текстові переклади займали 90% часу навчального заняття.

Поряд із цим методом у зв'язку з розвитком технічних засобів виникають нові методи, серед яких аудіо-візуальний, що був побудований вже не на сприйнятті мови на слух, а на використанні відеоапаратури як основного засобу навчання. Цей метод навчання у школах вважався досить прогресивним, оскільки мав на меті розвиток усного мовлення. Увесь навчальний матеріал було організовано в діалоги, які промовляли носіями мови. Різні види діалогічних реплік розглядали як структури моделей речень, що сприймаються як одне ціле і складають кістяк тренувальної роботи [1, 68].

Однак застосування цього методу в шкільних умовах було практично неможливим і не лише через відсутність необхідного відеообладнання, мовного середовища та стимулів до оволодіння усним мовленням, але й у зв'язку з негативними наслідками повного виключення рідної мови.

Періодом започаткуванням розвитку сучасних методів навчання можна вважати саме 70-ті роки минулого століття, власне після виникнення сугестивного методу (методу навіювання) Георгія Лозанова, психотерапевта за фахом. Цей метод ним було розроблено в Софійському інституті сугестології (Болгарія).

Основний принцип цього методу – можливість використання у процесі навчання іноземних мов неусвідомлених резервних можливостей особистості. При цьому здійснюється безпосередня дія на особистість, яка в цей час перебуває у стані "псевдо-пасивності" і, головним чином, його сугестивна, навіююча дія сприяє усуненню психотравмуючих факторів (скутості, страху, побоювання можливих помилок, замкненості, некомунікабельності, труднощів у подоланні стереотипів рідної мови та «мовного бар'єру» іноземної) [5, 85]. Такий вплив, на думку Лозанова, створює сприятливі передумови для організації іншомовного мовленнєвого спілкування. Крім того, він допомагає розкрити резервні можливості учнів щодо запам'ятовування значного обсягу навчального матеріалу.

Застосування методу Лозанова з метою прискореного оволодіння іноземною мовою дало позитивні результати й стимулювало організацію сугестопедичних курсів не лише у нього на Батьківщині, але й у ряді інших країн, у тому числі наших. Проте цей метод мав деякі недоліки, проаналізовані Г.О. Китайгородською (Росія). Завдяки зусиллям дослідниці, ідеї інтенсивного навчання отримали свій подальший розвиток [5, 92].

У 1988 р. у зв'язку з посиленням психологічної складової змісту наук, що займалися аналізом мовної комунікації, одним з основних принципів навчання в школах став принцип особистісно орієнтованого навчання. У роботах Л.С. Виготського, І.О. Зимньої, і О.М. Леонтєва, С.Л. Рубінштейна, були закладені основи особистісно-діяльнісного підходу до процесу навчання іноземних мов. Цей підхід у навчанні базується на принципах рівноправної навчальної співпраці вчителя та учнів в спільному, дидактично організованому вчите-

лем та учнями розв'язанні навчальних комунікативно-пізнавальних завдань. Практична мета уроку формулюється для кожного конкретного учня чи групи учнів. Навчальна, виховна та розвивальна цілі полягають у формуванні багатогранно розвиненої, гармонійної, соціально активної особистості засобом активізації її внутрішніх резервів.

Із проголошенням незалежності України відбулися кардинальні зміни мети й цінностей шкільної освіти. Змінились педагогічні й ідейні орієнтири. Безперечно, такі зміни торкнулися й сфери іншомовної освіти, саме в цей період відбувається запровадження нового комунікативного методу навчання в загальноосвітніх школах. На зміну зубрінню граматичних параграфів і хоровому повторенню фраз приходять інші завдання: навчитися вільно володіти розмовною мовою. Змінюються прийоми навчання: учень стає активним учасником мовленнєвого процесу, тепер активна мовленнєва роль належить учням. Роль учителя теж змінюється: він перетворюється на радника, помічника, організатора діяльності. Навчальний матеріал обирається вчителями з життєвих мовних ситуацій — інтерв'ю з реально існуючими людьми, уривки з виступів, телефонних розмов і т.д [2: 45].

Одним із основних прийомів навчання стали імітації ситуацій з реального життя, спрямованих на стимулювання учнів до активного говоріння. При цьому дуже важливо, щоб теми були пов'язаними з побутом та повсякденним життям, проблемами, актуальними для учнів. Більша частина занять відводиться розмовній мові, читанню і письму. Учитель, в основному, не говорить, а слухає і спрямовує хід заняття.

Висновки. Історія розвитку сучасних методів навчання іноземним мовам бере початок із 70-х років ХХ ст, коли активно почали розвиватися такі науки, як: психолінгвістика, нейролінгвістика, лінгвобіологія, соціолінгвістика, етнолінгвістика, еколінгвістика, кібернетична лінгвістика, математична лінгвістика тощо, тобто науки, які виникли на стику мовознавства та інших наук.

Започаткуванням розвитку сучасних методів навчання можна вважати виникнення у 70-х роках минулого століття сугестивного методу Г. Лозанова, розробленого в Софіївському інституті сугестології. Основний принцип цього методу – можливість використання у процесі навчання іноземних мов неусвідомлених резервних можливостей.

Із часом змінювалася не тільки мета навчання іноземної мови, а й вимоги до володіння нею. Методика навчання іноземної мови переживала кризу. Кризова ситуація завжди потребує кардинальних змін. За цих умов було здійснений перехід до комунікативного навчання. Пожвавився активний пошук нових методів, який сприяв розвитку сучасних методичних концепцій навчання іноземних мов: комунікативної (І.Л. Бім, Е.І. Пассов), інтенсивної (Г.А. Китайгородська), проектної, дистанційної технологій навчання. Сьогодні вирішальну роль відіграють комунікативно орієнтовані технології, які спрямовані на комунікацію й творчість учнів.

Список літератури:

1. **Беляєв Б.В.** Психологический анализ новых методических принципов обучения иностранным языкам / Б.В. Беляев // Иностранные языки в школе. – 1968. – №3. – С. 68-73.
2. **Грузинська І.О.** Методика викладання англійської мови в середній школі / І.О. Грузинська; [перекл. з 5-го рос. видання, підгот. до друку доц. Н.Н. Скородумова]. – К.: Радянська школа, 1948. – 196 с.
3. **Карпова В.Н., Красуля А.В.** Эволюция целей обучения иностранным языкам / В.Н. Карпова, А.В. Красуля // Педагогические науки. – 1969. – №4. – С. 247-257.
4. **Китайгородская Г. А.** Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам / Г. А. Китайгородская. – Москва: Издательство Московского университета, 1986. –176 с.
5. **Леонтьев А.А.** Общая методика обучения иностранным языкам / А.А. Леонтьев. – Москва: Высшая школа, 1991.
6. **Миролюбов А. А.** История отечественной методики обучения иностранным языкам /А.А. Миролюбов. – Москва; СТУПЕНИ, ИНФРА-М, 2002. – 448 с.
7. **Миролюбов А.А.** Прямой метод /А.А. Миролюбов // Иностранные языки в школе. – 2002. – № 6. – С. 15-17.
8. **Методика** интенсивного обучения иностранным языкам : [под ред. Бухбиндера и Китайгородской]. – К.: Вища школа, 1988.

ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX СТ.

В статье проведен анализ эволюции методов и средств обучения иностранным языкам в общеобразовательных школах Украины на протяжении второй половины XX ст., основных направлений использования исторического опыта иноязычной подготовки учащихся; исследовано теоретическое наследие и практический опыт, раскрыты его положительные и отрицательные тенденции; выделены приоритетные педагогические ценности методической системы школьного иноязычного образования.

Ключевые слова: методы и средства обучения иностранным языкам, методический инструментарий, иноязычная подготовка учащихся.

L. Kravchuk

HISTORICAL DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING METHODS IN THE SECOND HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

The article deals with the evolution analysis of methods and means of teaching foreign languages in secondary schools in Ukraine during the second half of the twentieth century, the main directions of the historical experience usage of foreign language training for students; theoretical achievements and practical experience of the past and presents the positive and negative trends; singled out priority educational values methodical system of school foreign language education.

Key words: methods and tools for learning foreign languages, methodological tools, foreign language training of students.

